

Op de voorstellingen van de zeventiende-eeuwse schilder Philips Wouwerman draait het om paarden. Er was een enorme vraag naar zijn doeken, maar in de negentiende eeuw was het gedaan met zijn roem. Met een expositie wordt Wouwerman nu gerehabiliteerd.

Het is spitsuur in de stal. Een bonte stoet ruiters en paarden is zojuist teruggekeerd van de jacht. Stal-knechten snellen toe om de paarden over te nemen en van hun tuig te ontdoen. Honden rennen, nog opgefokt van hun bloeddorstige uitje, tussen de paarden door. Een fraaie schimmel tilt geïrriteerd zijn voorbeen op, klaar om het blaffende dier de mond te snoeren. En op hetzelfde moment komt ook een postkoets de stal binnengereden.

Het moment dat de Haarlemse schilder Philips Wouwerman heeft afgebeeld op zijn paneeltje *De aankomst in de stal* (ca. 1660), te zien in de vaste opstelling van het Haagse Mauritshuis, ken ik goed. Je komt terug van een lange buitenrit en rijdt voldaan de stal binnen, blij dat er weer geen ongelukken zijn gebeurd. De paarden die thuis zijn gebleven, begroeten hun kuddegenoten met een vriendelijk gehinnik. Gretig wordt er met hoofden in voerbakken gedoken. En onder de zadels komen bezwete paardenruggen vandaan – een geur waar je kleding de rest van de dag naar blijft ruiken.

Het is knap hoe Wouwerman die levendige sfeer heeft weten te treffen op een oppervlak van slechts 43 bij 59 centimeter. De kippen die op de voorgrond scharren zien er levensecht uit, hoewel ze niet veel groter zijn dan een duimnagel. Het hooi in de ruiter op de achtergrond oogt vers. En toch heeft de scène ook iets ongelooftwaardigs. Paarden komen na een lange rit niet meer zo vurig de stal binnenstormen als op het schilderij van Wouwerman. En ze zullen zeker niet steigeren bij het afzadelen, zoals je hier de palominokleurige hengst ziet doen. Gek is ook dat de ruiter die naast het paard staat, helemaal niet op die rare bokkensprongen lijkt te reageren.

Zouden paarden zich in de zeventiende eeuw anders hebben gedragen dan nu? Zouden ze

temperamentvoller zijn geweest, omdat ze nu eenmaal veel langere afstanden moesten afleggen dan onze huidige recreatiepaarden? En waren ze wellicht ook dapperder, omdat ze in tijden van oorlog op het slagveld tussen kogelregens door moesten durven galopperen? Het zijn vragen die zich opdringen nu voor het eerst een overzicht is samengesteld van Wouwermans paardenschilderijen, op dit moment te zien in de Gemäldegalerie Alte Meister in Kassel en vanaf november in het Mauritshuis.

De voorstellingen van Philips Wouwerman (1619-1668) waren in de Gouden Eeuw enorm populair onder rijke burgers en vorsten. Aan de lopende band schilderde hij landschappen, veldslagen, genrestukken, bijbelse tafereelen, zeegezichten en vooral veel jachtpartijen. Bijna zeshonderd schilderijen heeft Wouwerman op zijn naam staan, waarvan er nu ruim dertig op de tentoonstelling te zien zijn – een bizar hoge productie voor iemand die slechts 49 jaar oud werd. En op bijna al die voorstellingen draait het om paarden: we zien postkoetsen overvallen worden, ruiters op herten jagen, hoefsmeden nieuwe ijzers onder slaan en arresleeën over bevroren sloten glijden.

Na zijn dood werden voor de schilderijen van Wouwerman astronomische bedragen neergegeld. Zo betaalde stadhouder Willem V maar liefst 4.575 gulden voor het werk *Veldslag* (ca. 1655-1660, nu in de collectie van het Mauritshuis) – veel meer dan voor de werken van tijdgenoten als Rembrandt en Vermeer werd gevraagd. Catharina de Grote was een groot fan van Wouwerman en bezat meer dan veertig van zijn schilderijen, een collectie die zich nu in de Hermitage in St.-Petersburg bevindt. Door de grote vraag naar Wouwermans schilderijen kwamen er regelmatig vervalsingen op de markt. Ook waren er, met name in Frankrijk, vele honderden prenten ‘naar Wouwerman’ in

omloop, die eindeloos werden herdrukt.

Maar in de loop van de negentiende eeuw was het opeens gedaan met Wouwermans roem. Zijn oeuvre raakte in de vergetelheid, terwijl het werk van Rembrandt en Vermeer rond dezelfde tijd juist herontdekt werd. Wouwerman was niet echt een fijnschilder als Vermeer. Hij had niet zo’n vrije, dynamische toets als Rembrandt. En hij had nooit met van die zwerige gebaren durven schilderen als zijn leermeester Frans Hals. Wouwerman, daarover waren de kenners het eens, was als schilder te eendimensionaal. En zo verdween hij vrij geruisloos uit de canon van de Hollandse schilderkunst.

Ten onrechte, vinden het Mauritshuis en de Gemäldegalerie Alte Meister, die beide een grote collectie Wouwermans in huis hebben. Met deze monografische tentoonstelling hopen de musea de schilder te rehabiliteren. Met succes, zo lijkt het. Want als er iets duidelijk wordt op deze expositie, dan is het wel hoe veelzijdig het oeuvre van Wouwerman is. Zijn winterlandschappen zijn net zo sfeervol als die van Hendrick Avercamp, zijn herbergen minstens zo levendig als die van Jan Steen en zijn wolkenluchten even dramatisch als die van Salomon van Ruysdael.

Als hedendaags paardenliefhebber valt wel direct op hoe stijfjes de paarden van Wouwerman geschilderd zijn, met name in zijn vroege werken. Op zijn schilderijen lijken de dieren heel vaak te bokken, met de voorbenen naar voren gestrekt en de achterbenen naar achter. Houterig als draaimolenaarpaarden zijn ze voor eeuwig bevroren in deze voor hen nogal onnatuurlijke houding.

In de loop der jaren zie je Wouwermans paardenlijven steeds wulpsjer worden. Je zou ze Rubensiaans kunnen noemen, deze modder vette dieren met hun veel te dikke billen en in verhouding kleine hoofdjes op reusachtige nekken. Trots snuivend paraderen ze rond met hun kin op de borst en hun krullende manen wapperend in de wind. Soms is er een blauw lint in hun weelderige haardos gevlochten, waardoor ze iets weghebben van uit de kluiten gewassen My Little Ponies.

Vaak schilderde Wouwerman paarden die een van hun voorbenen hoog opheffen, zoals op *Schimmel in een stal* uit 1668, zijn laatste schilderij. Het is een houding die paardeneigenaren herkennen als voernijd. Door met hun voorbeen te meppen, houden sommige dominante paarden zo andere aasgieren weg bij hun voederbak. Maar Wouwerman schilderde deze pose te pas en te onpas, niet alleen bij rustende paarden in de stal, maar ook bij paarden die strijd moesten leveren op het slagveld, met een ruiter op hun rug.

Grappig is ook om te zien hoe vaak Wouwerman paarden schilderde die als circusartiesten op hun achterste benen staan. Deze houding, waarbij de dieren als het ware door hun ‘achterhand’ zakken, wordt in de klassieke rijkunst een levade genoemd. Ook in Wouwermans tijd werd dit soort hogeschooldressuur al beoefend, bijvoorbeeld aan de Spaanse rijsschool in Wenen. De levade werd beschouwd als het top punt van rijvaardigheid, die superieure concentratie vereist van zowel paard als ruiter. Het is een oefening die alleen extreem gespierde paarden kunnen volhouden en die jarenlange training vereist. Toch lijken de paarden van Wouwerman die allemaal moeiteloos uit te voeren.

Het is net alsof in de zeventiende eeuw slechts een paar basishoudingen van het paard bekend waren, die vervolgens door diverse kunstenaars van elkaar werden gekopieerd. Want ook een schilder als Velázquez portretteerde de Spaanse koninklijke familie in die tijd steevast op paarden die een permanente levade lijken uit te voeren.

Een bekend motief op de schilderijen en tekeningen van Wouwerman is een paard dat staat te pissen, met de achterbenen wijdbeens naar achteren, de staart hoog opgetild en de pisstraal naar voren. Het is een houding die Wouwerman vrij nauwkeurig natekende van een ets van zijn grote inspirator Pieter van Laer, en die vervolgens ook weer klakkeloos door Paulus Potter werd gekopi-

Philips Wouwerman, 'De aankomst in de stal', ca. 1660. Te zien is hoe jagers terugkomen van een buitenrit en hun paarden afzadelen, op de achtergrond rijdt ook een postkoets binnen. Foto's Mauritshuis

Op hun achterste benen

erd op diens schilderijen. Steeds zijn het daarbij mannetjespaarden die staan de urineeren – alsof merries in de zeventiende eeuw niet bestonden.

Hoe moeilijk het is om geloofwaardige paarden te tekenen, weet ik uit ervaring. Als kind heb ik duizenden paarden gekrabbeld in de kantlijn van schoolschriften, proefwerken en agenda's. Hoofd en hals waren gemakkelijk, maar bij de benen raakte ik altijd weer in de knoop. Het is een kunst om hoeven te tekenen die er niet uitzien als vierkante klompen. Het kost eindeloos veel oefening om een stel benen te tekenen dat niet alle kanten opvliegt, maar gevangen is in een mooie, gelijkmatige tred.

Sinds de foto's van Eadweard Muybridge weten we hoe een paard zijn voeten neerzet. De Britse fotograaf slaagde er in 1878 voor het eerst in om te bewijzen dat een paard tijdens de galop met vier benen tegelijk loskomt van de grond. Niet door de benen naar voren en achteren te steken, zoals tot dan toe altijd werd gedacht, maar door ze alle vier tegelijk onder het lijf te krullen. Muybridge maakte zijn gedetailleerde opnames door een rij van twaalf camera's op te stellen, met voor die tijd extreem korte belichtingstijden. Het langs galopperende paard activeerde de camera's met behulp van draadontspanners,

met haarscherpe momentopnames van iedere pas als resultaat.

Wouwerman had die kennis niet. Daarom zien zijn paarden, zeker als ze in volle vaart voorbij denderen, eruit als hoppende konijnen. Dat de schilder toch wel degelijk langdurig naar paarden gekeken moet hebben, blijkt uit kleine details. Op het schilderij *Het vertrek uit de stal* (ca. 1660), ook uit de collectie van het Mauritshuis, is bijvoorbeeld te zien hoe twee paarden met hun tanden op elkaars rug kriebelen, de halzen innig in elkaar verstrengeld. Het is een pose die je in de schilderkunst niet vaak tegenkomt, maar die bevriende paarden uit dezelfde kudde inderdaad veelvuldig aannemen. Het is heel waarschijnlijk dat Wouwerman dit liefdesspel zelf heeft gezien en als schets heeft vastgelegd.

De mooiste schilderijen zijn die waar Wouwerman de paarden in ruststand heeft geportretteerd. Het bruine paard dat is afgebeeld op het paneel *Rustende ruiter* (1646) staat precies zoals een slaperig paard staan kan – een beetje dromerig, de ogen half gesloten, maar de oren nog wel gespist op mogelijk gevaar. Dit schilderij bewijst ook dat Wouwerman mooie paardenbenen kon schilderen, met alle spieren en gewrichten op precies de juiste plaats. Met veel gevoel voor detail gaf hij de flanken en ellebogen, waar de huid het dunst is, een lichtere tint bruin. En op het linker-

voorbeen is op de plek waar de zwilwrat, een harde bult, hoort te zitten zelfs een kleine uitstulping te zien.

Voor paardenmensen valt er dankzij die details oneindig veel te ontdekken op Wouwermans schilderijen. Zijn voorstellingen van veldslagen leren ons bijvoorbeeld dat soldaten hun zwaarden traditioneel aan de linkerzijde van het paard droegen, reden waarom alle ruiters tot op de dag van vandaag links opstijgen. Ook valt me nu opeens op dat staarten tegenwoordig heel anders worden ingevlochten dan vroeger: destijds legde men er gewoon een knoop in.

Het werk *Paard bij de smid* (ca. 1656-1660), een voorstelling die door navolgers vele malen is geïmiteerd, geeft ons een schat aan informatie. Hierop is bijvoorbeeld te zien dat de techniek van de hoefsmid in drieënhalve eeuw nauwelijks is veranderd. Zelfs het kaphout dat de smid draagt, ziet er vandaag de dag nog hetzelfde uit. Op de achtergrond is naast de smidse een paard in een noodstal vastgezet, met een ketting om zijn hals die hem op zijn plaats moet houden. Wie goed kijkt, ziet op zijn rug een wit vlekje – een drukwond die wijst op een knellend zadel. Een man trekt de bovenlip van het schichtige dier omhoog, terwijl een ander met een rasp de kiezen bijvijlt. Blijkbaar werd ook toen al het nut van tandheelkunde bij paarden ingezien.

Het schilderij maakt verder duidelijk dat er in de zeventiende eeuw niet altijd even zachtzinnig met paarden werd omgesprongen. De Duitse stalmeester Georg Engelhard von Löhneysen, die in de zeventiende eeuw veel over paarden publiceerde, waarschuwde ruiters daarom al om zich goed te informeren voordat ze op pad gingen. „Want ofschoon smeden het werk soms wel verstaan, gaan ze toch hun eigen gang, en houden zij niet, zoals het eigenlijk zou moeten, rekening met het welzijn van het paard.”

De hoofdrol op het schilderij is weggelegd voor de prachtige hengst met zijn opvallende bonte kleuren. Bonte paarden waren zeer populair in de zeventiende eeuw. Ze zouden, zo schreef Von Löhneysen, „vaak van een beter

temperament en karakter zijn dan de overige, en daarom als beter gelden, vooral wanneer hun kleuren zodanig doorengemengd zijn dat er van de ene niet meer is dan van de andere”.

Welk ras Wouwerman hier heeft afgebeeld is niet direct herkenbaar, maar afgaand op de ronde lichaamsvormen en het rechte hoofd moet het een Lippizaner of een Andalusisch paard geweest zijn. Ook zou het een Napolitaaner kunnen zijn, een inmiddels uitgestorven Italiaans ras dat in de zeventiende en achttiende eeuw veel voorkwam en dat gefokt was door Andalusiërs met Arabieren en Berbers te kruisen.

Zelf was Philips Wouwerman dol op schimmels, omdat ze zo mooi afstaken tegen donkere wolkenluchten en duistere stalinterieurs. Op bijna iedere compositie staat wel zo'n wit paard dat alleen al door zijn opvallende kleur de aandacht naar zich toe trekt. Verreweg de sympathiekste is het paard dat afgebeeld is op *De Schimmel* (ca. 1646), uit het Rijksmuseum. Dit is geen edel raspaard zoals alle andere, maar een vuilnisbakkenbeest dat in de volksmond klepper genoemd werd. Met zijn ielige staart en zijn knokige lijf oogt hij een beetje mottig. Zijn billen en buik zien goed, alsof hij 's nachts in het natte stro heeft moeten liggen. Geduldig en trouw wacht het paard op zijn baas, die in de berm een plaspaauze houdt.

Het is veelzeggend dat Wouwerman zo'n doodgewone knol tot middelpunt van zijn compositie gemaakt heeft. *De Schimmel* is een werk waar een enorme genegenheid uit spreekt. Met eindeloos geduld heeft de schilder de bezwete, opkrullende haarstjes van de paardenvacht op het paneel aangebracht. De lichtgrijze appeltjes in de vacht, de langharige sokken aan de onderbenen: alles zit precies op zijn plek. Wie met zoveel aandacht een paardenhuid kan schilderen, moet wel een groot hart voor paarden gehad hebben.

‘Te paard! De wereld van Philips Wouwerman’ is tot 11 okt te zien in de Gemäldegalerie Alte Meister van het Museumlandschaft Hessen in Kassel. Van 12 nov t/m 28 febr 2010 in het Mauritshuis, Korte Vijverberg 8, Den Haag, Catalogus € 37,50. Inl: www.mauritshuis.nl

Philips Wouwerman, 'De Schimmel', ca. 1646. Afgebeeld is een zogenaamde klepper, een klein type reispaard zonder ras. Het dier wordt vastgehouden door een jongen met een hond, terwijl de ruiter in de berm een sanitaire stop houdt. Door het lage standpunt krijgt het magere dier een zekere monumentaliteit. De vacht, die een beetje viezig en bezweet is, is ongelofelijk gedetailleerd geschilderd.